

u drugim sektorima. Međutim, za dobijanje potpunijeg uvida u regionalne cikle potrebno je izučavati i kretanja agregata koji se odnosi na celu privredu. U nedostatku kvartalnih podataka o ukupnoj društvenoj proizvodnji korišćeni su podaci o naplaćenju realizaciji privrede s obzirom da između fizičkog obima proizvodnje i naplaćene realizacije postoji visok stepen korelacije (3, str. 75). Oscilacije naplaćene realizacije daju indikacije o kretanju ukupne proizvodnje.

Regionalni ciklusi naplaćene realizacije sinhronizovani su sa ciklusima cele privrede. U nerazvijenim područjima oscilacije su veće, što ponovo potvrđuje tezu o većoj nestabilnosti privrede ovih područja. U okviru nerazvijenih područja Crna Gora i Makedonija pokazuju najveća kolebanja; u Bosni i Hercegovini ciklusi imaju manje amplitude. U Sloveniji, Hrvatskoj i Srbiji oscilacije su manje i ciklusi su sinhronizovani sa ciklusima naplaćene realizacije cele privrede.

Analiziranje regionalnih ciklusa pokazuje da su ciklusi razvijenih i nerazvijenih područja sinhronizovani sa ciklusima cele zemlje. Pre svega, industrijski ciklusi su sinhronizovani u celom posmatranom periodu. S druge strane, i fluktuacije poljoprivredne proizvodnje pokazuju slične odnose. Pored ova dva najznačajnija sektora i kretanja naplaćene realizacije privrede su sinhronizovana na svim područjima. Međutim, nepravilnije kretanje lančanih indeksa i veće fluktuacije proizvodnje u nerazvijenim područjima pokazuju da je privreda ovih područja nestabilnija od privrede razvijenih područja. To znači da i ekonomska politika treba da je na određen način regionalno izdiferencirana.

Institut ekonomskih nauka,
Beograd

Marta BAZLER-MADŽAR

LITERATURA

- [1] Bazler-Madžar, Marta, *Klasifikacija jugoslovenskih područja po stepenu privredne razvijenosti*, Jugoslovenski institut za ekonomska istraživanja, Beograd, 1968.
- [2] Isard, Walter, *Methods of Regional Analysis: an Introduction to Regional Science*, M. I. T. Press, Cambridge, Massachusetts, 1960.
- [3] Horvat, Branko, *Privredni ciklusi u Jugoslaviji*, Ekonomske studije br. 2, Institut ekonomskih nauka, Beograd, 1969.
- [4] Siegel, Sidney, *Nonparametric Statistics for the Behavioral Sciences*, McGraw-Hill Book Company, Inc., New York, 1956.
- [5] Siegel, Richard, »Do Regional Business Cycles Exist« *Western Economic Journal*, Volume V, No. 1. December, 1966.

REGIONALNA ANALIZA FINANSIJSKIH ASPEKATA RAZVOJA NEPRIVREDNIH DELATNOSTI

U okviru celokupnog privrednog i društvenog razvoja naše zemlje, razvoj neprivrednih delatnosti zauzima sve značajnije mesto. Ovde ne želimo ulaziti u analizu mnogobrojnih faktora koji to uslovljavaju. Potrebno je podvući samo onaj osnovni: narastanje saznanja da neprivredne delatnosti nisu puka društvena nadgradnja ili društvena režija, nego jedna od dve podjednake i ravnopravne pokretačke poluge privrednog i društvenog razvoja. Ovom prilikom je potrebno istaći još samo jednu činjenicu: nije samo nejednaka privredna razvijenost pojedinih regiona jedne zemlje mehanizam koji usporava njen ukupni razvoj, nego je bar isto toliko (a možda i više) neravnomerna razvijenost neprivrednih delatnosti ta koja deluje u pravcu usporavanja privrednog i društvenog razvoja kako samih nerazvijenih regiona tako i zemlje u celini. Ovi kao i mnogobrojni drugi razlozi su i doveli do toga da se u našoj zemlji pridaje veliki značaj kako razvoju privrede tako i razvoju neprivrednih delatnosti nerazvijenih područja.

Mi ćemo se prvenstveno zadržati na regionalnoj analizi nivoa razvijenosti neprivrednih delatnosti (pri čemu će nam osnovna preokupacija biti u razmatranju položaja nedovoljno razvijenih područja). U tome ćemo se u potpunosti oslanjati na kretanja tekućih finansijskih agregata tj. rashoda tekućeg poslovanja neprivrednih radnih organizacija (materijalni, lični, investicioni i tekuća izdvajanja u fondove) kako se oni statistički obuhvataju na bazi kompleksnog godišnjeg izveštaja (KGI-02). Pošto ovde rashodi organa uprave obuhvataju i izvesne, po obimu značajne, rashode koji se ne mogu smatrati tekućim, to smo njima posvetili posebnu pažnju (komparativna analiza se vrši i bez rashoda organa uprave a posebno se koriste i rashodi budžeta za njihovo realnije predstavljanje).

Akcijom KGI-02 nisu obuhvaćene sve neprivredne delatnosti. Nedostaju društvene, sportske, verske i slične organizacije. To ne može biti da utiče na analizu kako zbog njihovog relativno malog finansijskog značaja¹⁾ tako i zbog toga što se neke od njih indirektno i delimično ipak obuhvataju (kroz budžetske dotacije date u rashodima organa uprave). Neobuhvatanje armije i njenih službi je potpuno razumljivo s obzirom na karakter rashoda o kojima se radi. Iz analize smo isključili finansijske organizacije zbog toga što njihovi tekući rashodi obuhvataju niz rashoda koji su direktno uslovljeni funkcijom koju ove organizacije vrše.

Raspoloživa statistička dokumentacija dozvoljava da sa visokim stepenom sigurnosti i uporedivosti možemo vršiti ovakvu analizu samo za period od 1964. godine na ovamo. Jednoobraznost podataka za navedeni period dozvoljava sigurnost u komparativnoj analizi i omogućava stvaranje zaključaka koji su bazirani na celovitom pregledu finansijske situacije. Izvesni nedostaci u pogledu obuhvata ipak postoje, no oni ne mogu bitno da utiču na rezultate jedne ovakve analize.²⁾ Jedini krupniji propust u obuhvatu je učinjen kod prihoda i rashoda republičkih organa uprave u SR Srbiji za 1964. godinu, što takođe bitnije ne utiče na rezultate, s obzirom da se koriste i budžetski podaci.

¹⁾ Tekući rashodi ovih delatnosti čine oko 6,4% ukupnih rashoda neprivrednih delatnosti u periodu 1961-1965. god. Vidi: Dr V. Konvalinka: »Rashodi i zaposleno osoblje u neprivrednim delatnostima«, *Jugoslovenski pregled* 11/1966., str. 406.

²⁾ Detaljna objašnjenja o uporedivosti svih podataka moguće je naći u SZS: »Radne organizacije neprivrednih delatnosti 1964., 1965. i 1966.«, *Statistički bilten* br. 427, 464, 506, Beograd, 1966. i 1967. god.

I. GLOBALNA ANALIZA NEPRIVREDNIH DELATNOSTI

Analizu ćemo početi globalnim pregledom rashoda neprivrednih delatnosti. Oni će nam služiti za merenje neprivredne razvijenosti regiona. Ovakva mera se da prihvatiti kao veoma opravdana jer suštinska sadržina rashoda tekućeg poslovanja neprivrednih delatnosti može da posluži u iste svrhe kao društveni proizvod u privrednim delatnostima. Uz izvesne korekcije, imputiranja i procene, obračun društvenog proizvoda i nacionalnog dohotka neprivrednih radnih organizacija moguće je izvršiti na osnovu raspoloživih podataka. Na ovaj način se dobiva izvanredno koristan planski i analitički instrument čija upotreba se sve više pokazuje kao neophodna.³⁾

Globalni prikaz napred objašnjenog agregata neprivrednih delatnosti i osnovne tendencije u njegovom kretanju za period 1964—1966. god. mogu se sagledati u tabeli 1 u apend ksu. U posmatranom periodu su ukupni rashodi po stanovniku porasli za 59,42%, što je neznatno niže od porasta nacionalnog dohotka u istom periodu (60,18%). Ukoliko isključimo organe uprave, onda su rashodi neprivrednih delatnosti po stanovniku porasli za 65,95%. Ovakva kretanja se svakako mogu smatrati pozitivnim jer se, posmatrano globalno, rashodi neprivrede u osnovi kreću u skladu sa kretanjem nacionalnog dohotka.

Ovakvo izražena usklađenost ne postoji ako se posmatranja usmere prema pojedinim republikama. U tom slučaju sve republike ostvaruju porast rashoda koji je ispod jugoslovenskog proseka a samo Srbija i AP Kosovo su znatno iznad tog proseka (posebno Srbija sa porastom od 80,66%). Situacija se donekle poboljšava ako se posmatraju isti rashodi ali bez rashoda organa uprave.

Na osnovu ovih podataka se može izvući zaključak da je, posmatrano globalno — za celu zemlju, ostvaren pozitivan trend u kretanju rashoda neprivrednih delatnosti u odnosu na nacionalni dohodak. Posmatrano po pojedinim regionima, te pozitivne tendencije nema. Iako ovi zaključci mogu da znače da je došlo do ispoljavanja većih neravnomernosti u neprivrednoj razvijenosti, njih ne treba uzimati kardinalno, to tim pre što u okviru ove tendencije egzistiraju kretanja čiji je tok u naznačenom pravcu pozitivan (niz neprivrednih delatnosti mogu se razvijati samo u većim gradskim aglomeracijama a dejstvo im se oseća na svakom mestu podjednako). Za dokazivanje ovakvih hipoteza bilo bi potrebno mnogo više i prostora i vremena. No, i pored toga ostaje činjenica da bi se razvoj neprivrednih delatnosti mogao i morao kanalisati ravnomernije u sve delove zemlje. Pri ovome se oslanjamo na pokazatelje koji evidentiraju samo aspekte tekućeg poslovanja ovih delatnosti.

Do sličnih zaključaka nas dovodi i tabela 2, s tim što su ovde izražene tendencije lakše uočljive. Posmatrajući procentualni odnos rashoda tekućeg poslovanja neprivrednih delatnosti po stanovniku pojedinih republika i pokrajina prema jugoslovenskom proseku u 1964. i 1966. godini vidimo značajan porast samo kod Srbije, primetan porast kod AP Kosova, a pad (manji ili veći) kod ostalih socijalističkih republika. U slučaju istih rashoda ali bez organa uprave, situacija je samo donekle izmenjena i to utoliko što ostale republike ili stagniraju ili padaju a značajan porast beleže opet SR Srbija

³⁾ Potpun obračun i detaljna objašnjenja ovih pitanja mogu se naći u: B. Horvat i suradnici, „Integrirani sistem društvenog računovodstva za jugoslovensku privredu“, Radovi 13, Institut ekonomskih nauka, Beograd, 1968.

i AP Kosovo. Pri tome treba napomenuti da, i pored iskazanih tendencija, znatno viši nivo zadovoljenja potreba i dalje imaju Slovenija, Hrvatska, pa i Srbija. Ono što u svemu ovome ostaje kao otvoreno pitanje je dalje relativno zaostajanje Bosne i Hercegovine, Makedonije i Crne Gore uz istovremeno produbljavaње jaza između razvijenih i nerazvijenih regiona (videti tabelu 3).

Da bi smo detaljnije istražili stanje i odnose koji postoje u raspodeli sredstava za tekuće poslovanje neprivrednih delatnosti u 1966. godini, u tabeli 4 su prikazani rashodi neprivrednih delatnosti po stanovniku. Ovde se daju rashodi i meri njihov nivo za pojedine neprivredne oblasti u odnosu na jugoslovenski prosek. Kod konstrukcije tabele se pošlo od nekih specifičnih pretpostavki da bi se merilo visine zadovoljenja potreba u školstvu relevantna kategorija ne ukupno stanovništvo koje živi na određenoj teritoriji nego stanovništvo staro od 7 do 25 godina. Razlog tome je vrlo jasan: ta godišta su gotovo i jedini »korisnici« sredstava koja se troše u obrazovnoj delatnosti. Zbog toga se i nivo zadovoljenja potreba u školstvu mora meriti ne preko ukupnog stanovništva nego onim njegovim delom koji se »koristi« tim sredstvima. Na sličan način se pristupilo i kod nauke, kulture i umetnosti te organa uprave. S tim što se ovde nivo zadovoljenja potreba meri i po ukupnom stanovništvu i po stanovništvu starom 10 i više godina (koje se može smatrati stvarnim »korisnikom« sredstava ovih delatnosti).

Već na prvi pogled je vidljivo da najniži nivo zadovoljenja potreba, u odnosu na jugoslovenski prosek, nerazvijene republike imaju kod delatnosti nauke, kulture i umetnosti (gde samo Makedonija doseže do 50% jugoslovenskog proseka). Ovakvo veliko zaostajanje za ove delatnosti je relativno objašnjivo njihovim karakteristikama: razvoj ovih delatnosti se ne može; bar kratkoročno ne može, regulisati finansijskim ulaganjima. Njihov razvoj zahteva relativno dug vremenski period uz prethodno stvaranje »adekvatne klime« u sklopu celokupnog društvenog i privrednog razvoja regiona.

Vrlo slična situacija postoji i kod delatnosti socijalne zaštite, gde nerazvijene republike i pokrajine takođe osetno zaostaju za jugoslovenskim prosekom. No, i ovde se objašnjenje postavlja u donekle obrnutom redosledu: delatnost socijalne zaštite se razvija kao prateća delatnost razvoja privrede, urbanizacije a takođe i ostalih neprivrednih delatnosti. Prema tome socijalna zaštita će se moći i morati brže razvijati tek sa daljim razvojem ostalih privrednih i neprivrednih delatnosti a posebno bržom urbanizacijom nerazvijenih područja.

No, i pored svega što je rečeno, izgleda da se mora prihvatiti kao tačna činjenica da razvoj ovih delatnosti nedozvoljeno mnogo zaostaje u manje razvijenim područjima. Ta činjenica može posebno da zabrinjava u slučaju nauke, kulture i umetnosti s obzirom na njihov značaj kako za privredni tako posebno za društveni razvoj naših naroda.

Najbolja situacija u pogledu nivoa zadovoljenja potreba postoji kod delatnosti organa uprave (izuzimajući Crnu Goru gde postoje krupnije razlike u tretmanu i obuhvatu tokova rashoda izvan ličnih, materijalnih i investicionih). To je i razumljivo s obzirom na ključni značaj ove delatnosti u finansiranju i alokaciji sredstava za zadovoljenje društvenih potreba.

Situaciju kod školstva ćemo nešto kasnije detaljno razmotriti. U pogledu ove delatnosti, koja je sa zdravstvenom istovremeno i najkrupniji čiji

nilac kolektivne potrošnje, moraju se primeniti posebni kriterijumi: prvo, zbog njenog izuzetnog značaja i drugo, zbog izuzetne kompleksnosti.

Zdravstvena delatnost poseduje izuzetno krupan značaj u svakom modernom društvu. Njeno finansiranje je kod nas jasno definisano pa i uhodano. S druge strane, njen regionalni razvoj se gotovo u potpunosti može definisati, odrediti i planirati na bazi sledećih veličina: broja zaposlenih u odnosu na ukupno stanovništvo, visine prosečnog ličnog dohotka po zaposlenom, indeksom troškova života i stepenu urbanizacije.⁴⁾ To znači da ova delatnost (kao i delatnost socijalne zaštite) u svom razvoju sledi privredni i društveni razvoj pojedinih regiona. Ovo verovatno predstavlja pozitivnu tendenciju iako je otvoreno pitanje da li naše socijalističko društvo može i mora da učini i više. Jer, činjenica je da evidentno nizak nivo zdravstvene zaštite uživa stanovništvo Kosova. Taj nivo je tako nizak da verovatno ne zadovoljava ni najnužnije, najminimalnije potrebe iskazane bilo kakvim standardima. Osetno bolju iako takođe verovatno nezadovoljavajuću situaciju u tom pogledu imaju Bosna i Hercegovina i Makedonija.

Ukoliko posmatramo pojedine republike, onda se na prvom mestu nameće sledeća konstatacija: u slučaju svih navedenih delatnosti (isključujući Crnu Goru kod organa uprave iz navedenih razloga, što će biti jasno kasnije kada budemo analizirali same organe uprave) najniži nivo zadovoljenja potreba imaju Bosna i Hercegovina i AP Kosovo. Ova dva regiona ne samo da imaju najniži nivo zadovoljenja potreba u odnosu na jugoslovenski prosek nego su i za »ceo stepenik« na nižem nivou od Crne Gore i Makedonije. Pri tome je AP Kosovo u posmatranom periodu zabeležilo primetan uspon u razvoju nerprivrednih delatnosti, a Bosna i Hercegovina vidno zaostajanje. Ostvareni porast u razvoju nerprivrednih delatnosti kod AP Kosova može da bude ohrabrujući samo kao izražena tendencija u posmatranom periodu. Ovaj region je i dalje najnerazvijenije područje naše zemlje, pri čemu baš nerprivredna infrastruktura verovatno predstavlja najbolnju tačku.

Sumirajući dosadašnja izlaganja, može se reći da su u periodu 1964—1966. god. nerazvijena područja zabeležila relativno opadanje nivoa zadovoljenja društvenih potreba u odnosu na jugoslovenski prosek (sa izuzetkom AP Kosova gde je zabeležen blag uspon). Ukoliko posmatramo zatečeno stanje u 1966. god., dobijamo sledeću sliku. Pored postojanja značajne razlike između razvijenih i nerazvijenih regiona, primećuje se i postojanje evidentnih razlika i između nedovoljno razvijenih regiona. Nešto razvijeniju grupu čine Crna Gora i Makedonija, a nerazvijeniju Bosna i Hercegovina i AP Kosovo.

II. RASHODI DELATNOSTI SKOLA

U celokupnom privrednom i društvenom razvoju svake zemlje obrazovanje je jedna od osnovnih pokretačkih poluga. Čini nam se da je taj značaj još više potenciran kod nerazvijenih zemalja a takođe i u slučaju nerazvijenih regiona jedne zemlje. Od efikasnosti obrazovne delatnosti zavise ne samo svi vidovi privrednih i drugih delatnosti nego posebno celokupan razvoj društva. Zbog toga smo obavezni da delatnosti škola posvetimo po-

⁴⁾ Detaljniju analizu o ovim problemima moguće je naći u studiju: P. Sicherl i saradnici, »Izučavanje problema dodelje dopunskih sredstava republikama na trajnijoj osnovi«, Jugoslovenski Institut za ekonomska istraživanja, Beograd, 1968.

sebnu pažnju. U tom cilju smo učinili nešto detaljniji numerički prikaz stanja visine rashoda u školstvu po stanovniku i shodno tome finansijski aspekt nivoa razvijenosti školstva u pojedinim republikama i pokrajinama u 1966. godini. Rezultati te analize se nalaze u tabeli 5. I ovde je potrebno staviti opasku o stanovništvu: radi preciznosti i tačnosti analize pojedini stupnjevi školstva (osnovno, srednje, više i visoko) su stavljeni u odnos prema odgovarajućim starosnim kontingentima stanovništva, koji se normalno mogu smatrati osnovnim korisnicima tih rashoda. Na ovaj način se verovatno najpravičnije može utvrđivati visina rashoda po stanovniku i upoređivati pojedini, tako dobijeni, nivoi zadovoljenja potreba u školstvu.

Ukoliko ukupne tekuće rashode delatnosti škola stavimo u odnos prema stanovništvu starom između 7 i 25 godina, dobijamo sledeću situaciju: Bosna i Hercegovina ima nivo rashoda koji ne doseže ni 2/3 jugoslovenskog proseka, AP Kosovo je baš na toj granici, Makedonija i Crna Gora su na nivou koji je osetno viši (77,98% odnosno 80,70% jugoslovenskog proseka).

Kod osnovnih škola postoje najdublje razlike između nedovoljno razvijenih regiona: dok je Crna Gora gotovo na jugoslovenskom proseku, Bosna i Hercegovina ne ostvaruje ni 2/3 toga nivoa. Razlike su još veće kada bi se poredili svi razvijeni i svi nerazvijeni regioni. Iako ovakvu situaciju mogu opravdati i neki objektivni razlozi koji su ili izvan naše moći ili rešivi tek dugoročno, ipak je činjenica da se mnogo više može uraditi u pravcu ispunjavanja ustavne odredbe o pravu na osnovno školovanje, pogotovu u pogledu većeg izjednačavanja uslova i mogućnosti školovanja dece u svim regionima naše zemlje.

U pogledu srednjih škola situacija se u izvesnom smislu i pogoršava: nema više vidljivih razlika među nedovoljno razvijenim regionima (svi su na nivou koji je manji od 2/3 jugoslovenskog proseka), s tim što ovde AP Kosovo daleko zaostaje čak i od ostalih nerazvijenih regiona. Kod srednjih škola dolazi i do znatnog širenja jaza između razvijenih i nedovoljno razvijenih područja.

Kod viših i visokih škola i fakulteta, što je dobrim delom i normalno očekivati, dolazi do daljeg proširenja razlika između razvijenih i nerazvijenih regiona. U ovom slučaju se radi o znatno složenijem problemu, čije je rešavanje, shodno tome, znatno komplikovanije i dugotrajnije. Jer u ovom slučaju finansijski razlozi prestaju biti primarni i nameće se niz drugih pitanja koja najčešće i nisu u tesnoj vezi sa školstvom.

Na osnovu istraživanja o pitanju delatnosti škola možemo zaključiti da i pored velikih napora i sredstava koja su uložena, te ostvarenog napredka u njegovom unapređenju, školstvo predstavlja oblast čije pitanje (u ovom slučaju pitanje globalnog finansiranja) je daleko od toga da bi smo mogli biti zadovoljni. Naravno, ovde posebno stavljamo akcent na probleme finansiranja školstva u nerazvijenim regionima. Ukoliko stanemo na stanovište i prihvatimo kao realnu pretpostavku da zaostajanje konkretnih rashoda po stanovniku u granicama do 20% od jugoslovenskog proseka može da se sateriše kao normalno odstupanje u našim uslovima, možemo zaključiti da smo su dve republike (Crna Gora i donekle Makedonija) uspеле da zadovolje svoje potrebe u školstvu. AP Kosovo a posebno Bosna i Hercegovina se izgleda nalaze u veoma nezavidnoj poziciji. Privredni i društveni razvoj ovih nedovoljno razvijenih regiona pred njihovu obrazovnu delatnost postavlja vrlo krupne i odgovorne zadatke, koje ona niti može niti će u ovakvoj situ-

aciji moći da ispuni. Kada ovo kažemo, prvenstveno mislimo na osnovno i srednje školstvo jer pitanje visokog školstva zahteva mnogo obuhvatniji i dugotrajniji pristup.

III. RASHODI ORGANA UPRAVE

U nastavku ćemo nešto detaljnije razmotriti rashode organa uprave. Ovi rashodi čine jednu od najkrupnijih kategorija javne potrošnje. Pored toga, ova delatnost je često pod lupom i analitičara i praktičara zbog uloge koju igra u privredi i društvu a i zbog karaktera njenih rashoda (koji se s izvesnim pravom mogu smatrati društvenom režijom). Radi svega toga će biti interesantno da sa našeg stanovišta pogledamo na kom nivou su zadovoljene društvene potrebe za ovom delatnošću u pojedinim regionima.

Na osnovu naših rezultata, koji proističu iz numeričkih istraživanja, može se zaključiti da ni u jednoj drugoj oblasti iz sklopa posmatranih neprivrednih delatnosti ne postoji tako zadovoljavajuća situacija u pogledu nivoa zadovoljenja društvenih potreba. I to bilo da se posmatra nivo rashoda po ukupnom stanovništvu, bilo opet po kontingentu stanovništva starom 10 i više godina (ovaj poslednji indikator smatramo sadržajnijim i pravilnijim).

Najniži nivo zadovoljenja ovako izraženih potreba ima Bosna i Hercegovina (89,36% jugoslovenskog proseka, odnosno 83,28% posmatrano po ukupnom stanovništvu). Kod AP Kosova taj nivo iznosi 62,88%, no ovde se radi samo o pokrajinskim i opštinskim organima uprave. Jedan deo potreba u organima uprave Srbija u okviru republičkih organa zadovoljava na celom svom području na nivou 86,55% jugoslovenskog proseka. Iako je nemoguće izvršiti tačnu i preciznu preraspodelu funkcija i rashoda republičkih organa Srbije na njene autonomne pokrajine i uže područje, ipak je moguće izvesti proračun koji navodi na to da je nivo potreba za organima uprave u AP Kosovu zadovoljen negde približno na istom nivou kao i u Bosni i Hercegovini.⁵⁾ Ukoliko prihvatimo ovakvu relativno slobodnu procenu kao tačnu, onda nam to omogućava da kategorički tvrdimo da nema nekih većih ni krupnijih problema u nivou zadovoljenja potreba organa uprave. Ovo kažemo imajući u vidu da je najniži nivo gotovo 90% jugoslovenskog proseka (Bosna i Hercegovina i Kosovo).

Ovako izražena tendencija je značajna i u osnovi pozitivna. Visok nivo zadovoljenja potreba u organima uprave u odnosu na ostale delatnosti kod nerazvijenih regiona ima delimično svoje opravdanje u činjenici da kod njih usled slabo razvijene infrastrukture svih neprivrednih delatnosti, državni organi obavljaju i one funkcije i zadatke koje u republikama sa razvijenom infrastrukturom obavljaju druge delatnosti.

⁵⁾ Procena se zasniva na sledećem materijalu: SR Srbija, Republički sekretarijat za finansije, »Zajedničke funkcije republičkog budžeta i materijalni položaj republike i autonomnih pokrajina«, Beograd, 1967. god.

Posmatrajući konkretno ostvarene nivoe po pojedinim regionima, dolazimo u situaciju za koju ne možemo reći da je u toj meri pozitivna. Imamo dve republike (Slovenija i Crna Gora) koje su na znatno višem nivou od svih ostalih. Ovakva raspodela sredstava među republikama predstavlja interesantan fenomen, koji bi trebalo detaljnije istražiti. U svakom slučaju pažnju zaslužuje činjenica postojanja ovako velikih razlika u nivou između pojedinih nerazvijenih regiona. Slovenija kao najrazvijenija republika u SFRJ ima rashode u svim delatnostima daleko iznad jugoslovenskog proseka. Kod Crne Gore u pitanju je nešto drugo: demografski i teritorijalno najmanja republika neophodno mora da ima veće izdatke za organe uprave. Zakonom je obavezna da ima svu neophodnu državnu strukturu, što je svakako ogroman finansijski balast za inače slabo razvijenu privredu u njoj. U slučaju Crne Gore moguće je postaviti i pitanje: da li njena privreda baš mora da izdržava sav taj aparat. Pitanje se u stvari odnosi na problem racionalnosti i neophodnosti postojanja potpuno razvijene strukture organa uprave u jednoj maloj republici, gde privredna, neprivredna i demografska situacija sigurno za to ne pruža dovoljno »funkcionalnih razloga«. Sve se svodi na eventualnu mogućnost (zakonsku osnovu za tu mogućnost) reorganizacije tj. optimalizacije organa uprave i mogućnost njihovog usklađivanja sa potrebama privrede, ili, u krajnjem slučaju sa interesima radnih ljudi (treba imati na umu da je nacionalni dohodak u Crnoj Gori opterećen davanjima u budžete i fondove znatno više od bilo koje druge republike ili pokrajine).

Na kraju možemo reći da ne postoje neke veće razlike u nivou zadovoljenja društvenih potreba kod organa uprave (iako se i ovde mora primetiti relativno zaostajanje Bosne i Hercegovine i Kosova). Jedina disproporcija većeg obima postoji u slučaju izuzetno visokih rashoda po stanovniku kod Crne Gore. I pored izvesnih objektivnih razloga (geografskog i demografskog karaktera), ipak nam se čini da suština problema leži u još uvek nerešenim pitanjima potpuno samoupravnog odlučivanja o organizaciji i finansiranju društveno-političkih zajednica. Ovakva situacija istovremeno otvara potrebu dopunskog finansiranja od strane federacije, što predstavlja posebnu problematiku koja ima direktne reperkusije na celokupan sistem preraspodele nacionalnog dohotka.

Institut ekonomskih nauka,
Beograd

Zoran POPOV

Tabela 1

DINAMIKA RAŠTA RASHODA NEPRIVREDNIH DELATNOSTI I NACIONALNOG DOHOTA

— u procentima —

	SFRJ	SR Bosna i Herceg.	SR Crna Gora	SR Hrvatska	SR Makedonija	SR Slovenija	SR Srbija	AP Kosovo
1964. god.								
Rashodi tekućeg poslovanja	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00
Rashodi tekućeg poslovanja bez organa uprave	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00
Nacionalni dohodak	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00
1965. god.								
Rashodi tekućeg poslovanja	133,71	122,86	118,50	132,05	127,19	128,34	143,31	139,12
Rashodi tekućeg poslovanja bez organa uprave	138,22	139,09	142,28	131,91	134,05	137,96	143,22	147,02
Nacionalni dohodak	131,67	133,24	138,31	133,60	134,54	122,90	132,86	137,91
1966. god.								
Rashodi tekućeg poslovanja	163,41	152,06	144,05	152,23	149,61	150,84	185,02	172,54
Rashodi tekućeg poslovanja bez organa uprave	170,17	171,19	169,92	162,35	163,24	154,93	189,93	203,97
Nacionalni dohodak	163,94	163,65	165,80	163,32	160,54	149,18	171,05	168,25
Po stanovniku								
1964. god.								
Rashodi tekućeg poslovanja	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00
Rashodi tekućeg poslovanja bez organa uprave	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00
Nacionalni dohodak	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00

ANALIZA RAZVOJA NEPRIVREDNIH DELATNOSTI

	SFRJ	SR Bosna i Herceg.	SR Crna Gora	SR Hrvatska	SR Makedonija	SR Slovenija	SR Srbija	AP Kosovo
1965. god.								
Rashodi tekućeg poslovanja	132,05	120,27	116,81	131,24	124,86	127,34	142,17	135,42
Rashodi tekućeg poslovanja bez organa uprave	136,50	136,71	139,59	130,90	131,87	137,01	142,16	142,36
Nacionalni dohodak	130,15	130,73	136,12	132,72	132,32	121,86	131,49	135,16
1966. god.								
Rashodi tekućeg poslovanja	159,42	147,44	141,37	150,33	143,45	148,50	180,66	168,66
Rashodi tekućeg poslovanja bez organa uprave	165,95	166,18	166,53	160,30	156,97	152,54	179,79	199,31
Nacionalni dohodak	160,18	157,56	160,62	161,20	155,32	146,66	167,54	161,68

Izvori i objašnjenja:

Za rashode neprivrednih delatnosti: SZS, Radne organizacije neprivrednih delatnosti 1964., 1965. i 1966., Statistički bilten 427, 464 i 506, Beograd, 1966. i 1967. god.

Za nacionalni dohodak: Statistički godišnjak SFRJ 1967. i 1968. god.

Za stanovništvo: «Demografska kretanja i projekcije», Centar za demografska istraživanja, IDN, 1964.

Rađeno na osnovu obračuna po stanovniku sa migracijama.

RASHODI NEPRIVREDNIH DELATNOSTI PO STANOVNIKU

	— u dinarima —									
	SFRJ	SR Bosna i Hercegovina	SR Crna Gora	SR Hrvatska	SR Makedonija	SR Slovenija	SR Srbija	AP Kosovo		
1966. god.	990	662	639	1.126	756	1.727	981	619		
Rashodi tekućeg poslovanja	100,00	66,81	64,52	113,71	76,33	174,45	99,10	62,53		
Rashodi tekućeg poslovanja bez organa uprave	541	344	408	638	394	1.022	516	287		
	100,00	63,59	75,37	117,91	72,78	189,00	95,34	53,06		
1965. god.	820	540	528	983	658	1.481	772	497		
Rashodi tekućeg poslovanja	100,00	65,88	64,35	119,83	80,26	180,53	94,05	60,54		
Rashodi tekućeg poslovanja bez organa uprave	445	283	342	521	331	918	408	205		
	100,00	63,48	76,91	117,94	74,31	206,21	91,58	46,15		
1964. god.	621	449	452	749	527	1.163	543	367		
Rashodi tekućeg poslovanja	100,00	72,37	72,88	120,71	84,86	187,45	87,57	59,17		
Rashodi tekućeg poslovanja bez organa uprave	326	207	245	398	251	670	287	144		
	100,00	63,66	75,20	122,17	77,05	205,74	88,19	44,12		

Izvori: isti kao u Tabeli 1.

KRETANJE RASHODA NEPRIVREDNIH DELATNOSTI PO STANOVNIKU IZMEĐU RAZVIJENIH I NERAZVIJENIH REGIONA

	— u 000 dinara —					
	1964.		1965.		1966.	
	Razvijeni regioni	Nerazvijeni reg.	Razvijeni regioni	Nerazvijeni reg.	Razvijeni regioni	Nerazvijeni reg.
Rashodi ukupno	706,41	453,64	956,82	558,90	1154,66	674,50
Odnos	100,00	64,22	100,00	58,41	100,00	58,41
Rashodi bez organa uprave	385,29	209,80	528,41	285,44	639,81	350,93
Odnos	100,00	54,45	100,00	54,02	100,00	54,85

Izvor isti kao i u Tabeli 1. Račeno na osnovu obračuna po stanovniku sa migracijama.

Tabela 4 RASHODI NEPRIVREDNIH DELATNOSTI PO STANOVNIKU U 1966. GODINI — u dinarima —

	SFRJ	SR Bosna i Herceg.	SR Crna Gora	SR Hrvatska	SR Makedonija	SR Slovenija	SR Srbija	AP Kosovo
Školstvo ¹⁾	551,48 100,00	360,42 65,36	445,04 80,70	648,66 117,62	430,02 77,98	968,94 175,70	552,47 100,18	368,79 66,87
Nauka, kultura, umetnost	98,38 100,00	44,95 45,69	45,75 46,50	105,21 106,94	49,66 50,48	211,18 214,66	108,59 110,38	24,67 25,08
Nauka, kultura i umetnost ²⁾	122,91 100,00	60,26 49,03	60,22 49,00	127,24 103,52	64,92 52,82	257,54 209,54	133,04 108,24	35,08 28,54
Zdravstvo	204,82 100,00	131,16 64,04	157,76 77,02	264,06 128,92	143,73 70,17	373,59 182,40	186,25 90,93	83,78 40,90
Socijalna zaštita	37,75 100,00	20,92 55,42	22,75 60,26	48,23 127,76	30,03 79,53	105,89 280,50	28,14 74,54	26,54 70,30
Organi uprave	497,37 100,00	317,67 70,69	231,23 51,46	488,20 108,64	362,21 80,60	705,19 156,93	465,69 103,63	332,22 73,93
Organi uprave ³⁾	561,41 100,00	425,83 75,85	304,35 54,21	590,44 105,17	473,49 84,34	860,01 153,19	570,55 101,63	472,40 84,15

Izvori i objašnjenja:

SZS: »Radne organizacije neprivrednih delatnosti 1966. godine, Statistički bilten 506, Beograd, 1967.

»Demografska kretanja i projekcije«, Centar za demografska istraživanja, IDN, 1964. godine.

¹⁾ Po stanovniku starom od 7 do 25 godina (podatak za stanovništvo se odnosi na 1965. godinu).

²⁾ Po stanovniku starom 10 i više godina.

Obračun vršen po stanovniku sa migracijama.

Tabela 5 RASHODI DELATNOSTI ŠKOLA PO STANOVNIKU — u dinarima —

	SFRJ	SR Bosna i Herceg.	SR Crna Gora	SR Hrvatska	SR Makedonija	SR Slovenija	SR Srbija	AP Kosovo
Škole ukupno ^{1-a)}	551,48 100,00	360,42 65,36	445,04 80,70	648,66 117,62	430,02 77,98	968,94 175,70	552,47 100,18	368,79 66,87
Odnos	642,43 100,00	416,83 64,88	613,50 95,50	752,74 117,17	525,51 81,80	1.083,58 168,67	668,34 104,03	467,74 72,81
Osnovne škole ^{2-a)}	691,11 100,00	430,55 62,30	457,44 66,19	805,88 116,61	460,19 66,59	1.479,19 214,03	670,56 97,03	354,53 51,30
Srednje škole ^{3-a)}	331,78 100,00	204,79 61,72	111,40 33,58	429,74 129,53	230,91 69,60	541,58 163,23	332,47 100,21	140,40 42,32
Više, visoke škole i fakulteti ^{4-a)}								
Odnos								

Izvori isti kao i u tabeli 4. Radeno na bazi obračuna po stanovniku sa migracijama.

1. Stanovništvo staro od 7 do 25 godina. 2. Stanovništvo staro od 7 do 14 godina. 3. Stanovništvo staro od 15 do 18 godina. 4. Stanovništvo staro od 19 do 24 godine. a) Podaci za stanovništvo se odnose na 1965. godinu (za 1966. se ne raspolaze podacima).

RASHODI ORGANA UPRAVE (BEZ SAVEZNIH) PO STANOVNIKU U 1966. GOD.

Tabela 6

— u procentima —

	SFRJ	SR Bosna i Herceg.	SR Crna Gora	SR Hrvatska	SR Makedonija	SR Slo- venija	SR Srbija	AP Kosovo
Organi uprave — ukupno ¹	100,00	83,28	123,25	104,48	92,64	138,73	97,10	55,24
Organi uprave — ukupno ²	100,00	89,36	129,85	101,15	96,94	135,43	95,14	62,88
Republički organi uprave ¹	100,00	78,28	163,06	89,47	108,38	204,82	88,24	41,85 ³
Republički organi uprave ²	100,00	84,00	171,18	86,62	113,40	199,93	86,55	46,85 ³
Sreski i opštinski organi uprave ¹	100,00	86,27	99,41	113,47	83,21	99,15	102,38	64,84
Sreski i opštinski organi uprave ²	100,00	92,57	104,75	109,85	87,08	96,79	100,41	72,47

Izvori i objašnjenja: SDK, Podaci iz završnih računa budžeta DPZ za 1966. god.

¹ U odnosu na ukupno stanovništvo sa migracijama.² U odnosu na stanovništvo staro 10 i više godina.³ Pokrajinski organi uprave.

OPTIMALNO ISKORISĆAVANJE RASPOLOŽIVIH KAPACITETA SA ASPEKTA MAKSIMIRANJA DOHOTKA — NA PRIMERU JEDNOG PREDUZEĆA

1. Uvodna razmatranja

Problem bi mogao biti definisan kao cilj preduzeća: kako iskoristiti tako raspoložive kapacitete u datoj konstelaciji proizvodnje, tehnologije, stručnosti, ... da dohodak bude maksimalan, a sredstva za investicionu izgradnju su ograničena.

Primer konkretnog preduzeća je nešto idealiziran, imena se ne pominju, osnovni podaci su pomnoženi sa konstantnim koeficijentom. U radu su izvršena odgovarajuća skraćivanja preko izvodnih tabela, pri čemu se vodilo računa da suština problema ne bude dovedena u pitanje. Metode racionalizacije kapaciteta I, II i III, programiranje na osnovu matrice Simpleks tabele i analize tržišta nisu obrađivani.

Definisani su osnovni pojmovi za rešenje problema:

tr — jedinični trošak, trošak koji je sveden na jedinicu proizvoda: direktni materijal, lični dohodak izrade, amortizacija direktnih alata i ostali troškovi svedeni na jedinicu proizvoda u (din/kom);

pc — prodajna cena, planska cena prodaje po jedinici proizvoda u (din/kom);

d_i — neto dohodak po jedinici proizvoda, razlika između prodajne cene i jediničnog troška u (din/kom);

TR, PC i D_i — ukupne godišnje vrednosti, dobijene množenjem jediničnih vrednosti sa ukupnim godišnjim količinama proizvoda u (din/god);

NR — normativ rada, ukupno potrebno vreme za izradu godišnje količine proizvoda u (NC/god); i

d'_i — neto dohodak po norma času, svedeni neto dohodak (D_i) na norma čas rada u (din/NC).

2. Sistemski prilaz problemu

Preduzeće »P« je transformacioni sistem procesa proizvodnje, koji materijal niže upotrebne vrednosti (ΣB)_v transformiše u materijal više upotrebne vrednosti (ΣA)_v, koristeći pri tome materijalna (ΣC)_v i ljudska ulaganja (ΣN)_v i potencijalnu sposobnost transformacije (C)_v, ostvarujući adekvatnu društveno priznatu vrednost (D).